De meeste mensen deugen

De Nederlandse historicus Rutger Bregman schreef in 2022 zijn bestseller *De meeste mensen deugen*. Hierin gebruikt hij biologische, psychologische en filosofische thema's om zijn betoog te onderbouwen dat de mens van nature altijd de voorkeur heeft gegeven aan het goede, hij spreekt hier over een evolutionaire ontwikkeling van de Homo Puppy.

De auteur vertrekt telkens van een gebeurd verhaal of van een studie waarvoor hij de historische bronnen nagaat om de wetenschappelijke relevantie van het behandelde onderwerp al of niet aan te tonen. Zo spoelden er in 1977 een zestal jongeren aan op een onbewoond Tonga-eiland. Pas na meer dan een jaar worden ze gered door een schipper. Rutger Bregman trekt er naar toe en interviewt ook enkele van de overlevenden. Het blijkt dat de jongens op het eiland hun plan trokken en afspraken maakte om te overleven. Er waren nauwelijks ruzies en geschillen werden steeds bijgelegd. Men ging elkaar zeker niet te lijf om te kunnen overleven.

Bregman gebruikt vaak de visies van twee vooraanstaande filosofen. De ene is Fransman Jean-Jacues Rousseau (+1778) die beweerde dat de mens altijd goed van inborst is geweest en dat het is mis beginnen gaan toen de beschaving zijn intrede deed. Daar tegenover stond de Brit Thomas Hobbes (+1679) die juist beweerde dat de mens altijd een agressief bestaan heeft geleid in de strijd om de sterkste en dat juist de beschaving voor wat verandering heeft gebracht. De visie van de Fransman zal verder overheersen in dit boek van de auteur.

Vergelijkende studies tussen mensapen en mensen tonen aan dat er bij intelligentietesten niet veel verschil wordt vastgesteld. Wat wel opvalt is de grotere sociale vaardigheid van de mens. De auteur vergelijkt dan ook de wetenschappelijke kennis over Homo Neanderthalensis en Homo Sapiens en vat samen dat de eerste soort zelfs intelligenter (meer herseninhoud) en sterker van anatomie was dan de moderne mens. Toch was de eerste soort ondertussen uitgestorven.[1]

Er wordt dan een theorie ontwikkeld waarbij de moderne mens ontstaan is door een evolutionaire ontwikkeling van een weliswaar minder sterk en minder intelligent maar meer sociaal vaardig wezen. Dit leidde tot een groter groepsgedrag in de prehistorie waardoor men meer overlevingskansen kreeg. Waar de neanderthaler eerder in kleinere groepen of individueel begon te jagen, deed de moderne mens dit in grotere groepen. Neanderthalers hadden een nors kijkende agressieve blik (grotere wenkbrauwboog), de moderne mens een meer vriendelijke blik. Latere experimenten op dieren toonden ook aan dat door natuurlijke selectie men tot meer vriendelijke soorten kon komen. De moderne mens was dus ontstaan door een soort eigen domesticatie die hem uiteindelijk ook een evolutionair voordeel bezorgde.[2] Dit alles leidde 50.000 jaar geleden tot snelle veranderingen in ons bestaan.

Onze grotere sociale vaardigheid of grotere 'vriendelijkheid' ging gepaard met unieke menselijke gezichtsuitdrukkingen zoals blozen, met het vermogen om met andere individuen rond ons heen beter te communiceren, om ook empathie te hebben en zich te kunnen inleven in anderen. De moderne mensen begonnen ook elkaars gedrag te kopiëren.

[1] Uit archeologisch onderzoek op menselijke schedels blijken er eerder weinig hersenfracturen te zijn of andere aanwijzingen die in de richting van een uitmoorden zouden gaan. Soorten stierven niet uit door mekaar te bevechten, maar door een minder efficiënt voedselaanbod.

[2] Dit ging samen met de aanwezigheid van het zogenaamde knuffelhormoon, oxytocine. Dit brengt mensen dichter bij elkaar, maar kan in competitieve situaties juist leiden tot een grotere afkeer van anderen.

De moderne mens was uiteindelijk wel 'vriendelijk' voor zijn eigen groep, maar kon toch nog agressief worden naar buitenstaanders.[3] Dit bleek niet alleen uit studies bij mensapen, maar ook uit de talloze gebeurtenissen uit onze eigen historie.

Na onderzoek van het gedrag van soldaten tijdens de Tweede Wereldoorlog blijkt dat de meeste echt moeite hebben om een vijand zelf te doden door hem bv. neer te schieten. Dit wijst weer op een inherent vreedzaam gedrag. Ook bij nomadische leefgroepen stelt men vast dat ze niet houden van geweld, en alles vreedzaam proberen op te lossen. Het doden van de vijand lukt blijkbaar gemakkelijker 'op afstand' dus door bv. bombardementen, en als men toch moet doen is het om in groep niet onder te doen bij het uitvoeren van bevelen.

Het laagje agressiviteit bij de moderne mens begon met de ontdekking van de landbouw en alles wat daar nadien uit voortvloeide. De mens begon in dorpen te leven met een dorpsbestuur dat begon te vertellen hoe het leven diende te verlopen. Er kwamen ook priesters en koningen, en er ontstond voor het eerst ook zoiets als privé-bezit dat moest verdedigd worden. Waar de jager-verzamelaars nog konden verder leven in een 'vriendelijke maatschappij' moesten de eerste landbouwers veel harder werken om zelf te kunnen overleven. Bovendien groeide de bevolking sterk aan waardoor er meer monden te voeden waren, en er ontstond een elite die boven de mensen stond en rijkdom kon verwerven. De vreedzame inborst van de mensen bleef nog wel overeind, want in groep bleven ze 'vriendelijk' de bevelen van hun leiders opvolgen. Zelfs als dit bevelen waren om agressief oorlog te gaan voeren en invallende legers te bekampen. Het was dus een kleine leidende klasse zelf die om zelf te overleven niet langer het pad van de vriendelijkheid bewandelde, dit in tegenstelling tot de lokale bevolking.

Het landbouwersleven eiste zijn tol. Door het samenleven met zijn dieren ontstonden er meer ziektes door allerlei mutaties van virussen en bacteriën. Er kwam ook een minder gevarieerde voeding op basis van graan en rijst. De moderne mens kon ook niet meer terugkeren naar de meer gemoedelijke levenswijze van de jager-verzamelaars. Hij had zichzelf als het ware gevangen gezet in een nieuw bestaan. De auteur komt tot de conclusie dat beschaving niet een synoniem is van vrede en vooruitgang, en dat leven in de wildernis niet een synoniem is van oorlog en ondergang, maar dat het in onze historie vaak andersom is geweest.

Ook moderne wetenschappers komen meer en meer tot deze conclusie. Zo werd het bekende Paaseiland al in 900 door rondvarende Polynesiës voor het eerst gekoloniseerd. De bevolking groeide aan tot een 15.000 zielen die grote beelden konden maken en hiervoor heel wat bomen velden om de grote stenen rollend te kunnen transporteren. In de 17de eeuw werd het eiland door de Nederlanders ontdekt. Die 15.000 bewoners leidden al vlug tot speculaties want bij de eerste Europeanen die er in de 17de eeuw aankwamen was er maar sprake van veel minder mensen. De eerste conclusies leidden dan ook tot slachtpartijen tussen concurrerende stammen. Momenteel gaat men er van uit dat een pre-industriële samenleving met ongeveer 0,5% per jaar kan groeien. Uit een eerste kolonie van een honderdtal Polynesiërs kon dan uiteindelijk een bevolking van een 2200-tal Paaseilanders groeien. De bevolking had dus elkaar niet uitgemoord, er waren er gewoon nooit veel geweest. De auteur gaat ook in tegen de stelling dat de ontbossing op het eiland tot een uitsterven zou geleid hebben van de bevolking. De grote ontbossing leidde bij de intelligente eilandbewoners juist tot innovatieve landbouwtechnieken. Het was pas in de 19de eeuw dat Peruaanse slavenhandelaars het eiland als het ware leegroofden, en dat velen omkwamen door nieuwe ziektes. Het was dus altijd een meer vreedzame samenleving geweest op Paaseiland.

[3] Dit blijkt nog altijd het geval te zijn bij bv. racisme of het aanvaarden van de geaardheid van onze medemens.

De auteur bespreekt verder enkele studies waarbij bv. het gedrag wordt geobserveerd van een groep jongens op kamp en aanvankelijk agressief gedrag werd waargenomen wanneer ze een tijdje vrij hun zin mochten doen. Bij een ander experiment werden studenten gevraagd om de rol van gevangenen te spelen. Uiteindelijk zorgde het erge gevangenisregime voor heel wat strubbelingen waaruit geconcludeerd werd dat de mens van nature slecht is. Nadien bleek er toch heel wat manipulatie te zijn tijdens de experimenten en veranderde de conclusie in: als je mensen in groep met rust laat, dan gebeurt er niks en organiseren ze zich op een vreedzame wijze.

Duitse burgers tijdens het nazi-regime volgden blindelings hun fanatieke en doorslechte leiders. [4]Het kwam niet in hen op om zich hiertegen te verzetten. De brave, vriendelijke burgers gedroegen zich als de Homo Puppy. In andere landen ontstond er wel verzet tegen de nazi-praktijken. [5]

Duitse soldaten bleken tijdens de Tweede Wereldoorlog ook vaak hun leiders het fanatiekst te volgen. Westerse propaganda deed hen niet van gedacht veranderen. Onderlinge kameraadschap tussen de soldaten speelde hierbij een grote rol, niet zaken zoals jodenhaat of het aanhangen van een ideologie. Hetzelfde werd waargenomen bij terroristische groeperingen.

Ook de media speelde vaak een bedenkelijke rol bij bv. gevallen waarbij een persoon op straat vermoord werd en de omstaanders of buren zogezegd niet reageerden. Uiteindelijk was de persoon niet alleen gelaten en werd ze geholpen door haar buurvrouw, wat dan weer niet in de kranten werd opgenomen als nieuws.

De auteur besluit telkens met ‘de mensen deugen wel’. En als we dan toch tot tot vreselijke dingen in staat zijn is het omdat we het moeilijk vinden neen te zeggen tegen onze leiders, ook als ze ons naar de verkeerde kant van de geschiedenis leiden. De geschiedenis van onze beschaving kan samengevat worden als één grote worsteling om te leven met onze grootste blunder. We zijn een dier dat uit zijn natuurlijke omgeving is gerukt 12.000 jaar geleden. Ziektes, slavernij, onderdrukking werden het lot van de mens nadien.

Op het einde van het boek blijft de auteur meer en meer uitweiden om zijn grote gelijk te bewijzen. Volgens mij zit er een zekere basis in zijn theorie van de Homo Puppy maar begeeft hij zich als historicus teveel op het gebied van de menselijke psychologie. Hij maakt hierbij gebruik van heel wat studies en experimenten waaruit hij vaak een evolutie naar zijn nieuwe inzichten ziet. Hij doet dit toch wat te uitdrukkelijk en laat nog weinig tegenargumenten aan bod. Is bv. het niet uit te roeien pestgedrag ook te verklaren als de Homo Puppy die niet durft in te gaan tegen een pestleider? De auteur gaat dan verder ook de richting uit van nieuwe bedrijfsvormen en maatschappelijke systemen waarbij mensen meer in zelfsturende teams zitten zonder een bedrijfsleiding of politici boven hen. Hij beschrijft de succesvolle werking er van, maar zegt er niet bij dat dit toch maar uitzonderingen zijn, en niet massaal zijn overgenomen.

Het boek is waardevol in het begrijpen van soms onbegrijpbare menselijke gedragingen. De mens deugt wel volgens Bregman en dit is een evolutionair gegeven. Net zoals het zich laten misleiden door het kwade misschien eerder een uitzondering op de regel is. Het kwade is sterker, maar het goede is met meer (P. 429). Een kleine haatdragende minderheid is representatief geworden voor de rest van de mensheid. Zo zijn een handvol eenzame en anonieme trollen op sociale media verantwoordelijk voor bijna alle haat op Twitter en Facebook (P. 450).

M. Van Stappen, 2022, www.stap-brug.be

[4] Vaak veranderen leiders in corrupte dictators om aan de macht te kunnen blijven.
[5] Dit wordt niet door de auteur verklaard. Had dit te maken met de plaatselijke leiders?